

Бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга хой ажылынын продуктулуун бедидер дээш

Дүктүн көвүдээри—хойнун
уксаазын экижидеринде

Көдөз ажил-айынын Чаданада дуржула
станциязынын хойжузу
эш Ч. Чымбуунун чуаазындан

Көдөз ажил-айынын дуржула станциязында 12 чыл иштинде хой малын пелдим. Эң баштай 100 ажыг калчан-ак тыва хойларым, бир каракуль кошкарлыг турган мен. Тускай эртемниглерини дуза-была чыл бүрү эдержилте-ни эки чорутуу турган хойларымны каракуль уксаалыг бөлүргөн мен. Тыва хойларын каракуль-биле хайнактарга, 3 болган 4-кү чылда төрөн отгул бугуу каракуль болуп түвө чорду.

1950 чылда 700 ажыг меринос хойларын хүлэп ал-

гаш, оларнын азырал, ажалдазын баксыратпас дээш амыр-дыжымны бодабайн ажылдап келгенимден хойларнын дүгү чыл бүрү өзүп турар. Ылангыя 1955 чылда бир хойдан 3,7 килограмм дүктү ап, төртүр 220 хойдан 267 хураганны алган мен.

Тарып боозадыр ажылды эртен күзүн сентябрдан өтө-лөп чорутканын ачымы-биле мез хойларым ап төртүр турар. Бо хураалга келиринге чедир төрөн 40 хойдан 51 хураганны алган мен.

Мез хойларым эртен чымы туткан үлгөргө кайла-ла түрүп турар. Ол кайлаан иштинде 50 ажыг калчан-ак чыл хураганнар иелери-биле калы турар, а төрөөн хойлар кайлаан еске ийи өрө-линде турар. Хүндө хойларын Курлаангы ховуунда трактор-биле далбылаан чер-лерге кадырып, өртөн, бөжө-нөмөдө чөмөр берип турар мен. Чижээ, хой бүртүгөтө 1 кг сүгө, төртүр хойларга 500 грамм сула, төрөөс хойларга 200 грамм сула бээр.

Бо 1956 чылын орту-ма-биле хой бүртүгөтө 4,5 кг дүктү кыргып, төртүр 100 хойдан-на 120 хураганны камгалап алып мен.

Хойжуларнын амыдыралынче сагыш салыр

Бай-Тайа районун Молотов атты
колхозунун хойжузу эш И. Сүгеректин
чуаазындан

1951 чылдан бээр колхозунун хойн малын, бо аразында чаш тугун менди дорук-туруп пелдим. 1955 чылда бир хойдан ортума-биле 1,6 килограмм дүктү кыргып алдым.

Колхозтун баштаар черин-ден мал ажылын чуаалажым турга-даа, дерек кырында бот-түг түвө кылбас боор-дур. Оон

барымдазын мынчага чедир мез хойларымга эки шынар-дыг кайла тулуп бербөөн хө-рөчөлдүм турар.

Улуг шынар хойларын оларташкан, арай күжү кош-нактарын болгаш бичилерин азырап-турар мен. Ам 3 са-раат ситеним бар.

Бистин Кара-Халдун деви-кээринде 30 ажыг калчан хой бар. Ол малды ажаан турар хой малчыларга садыг бар-байн турар. Ылангыя от, керосин биске тоң чугула болгай, ам олар бешин чок. Ам болза, хой оолдажыкы-нын үзүл-дир. Дүгө калганга кайла иштинче чырыткан чок-ка калчар кырып бис. Оон ылай аяк-сава база чугула.

Салгылар дөш 50—60 кило-метр район төвүнчө канчап бар чыдар бис.

Малчыларнын амыды-ралынче сагыш салым, херек-ледин чугула баралыны-биле бистери моон сонгаар үр-гүчү ханышар, Кара-Танде малчылар ортуунга шуут барын садылаары чугула.

Эренгейлээр чоруктан боттуг ажылче

Кызыл районун "Тилелле" колхозунун
хойжузу эш К. Булалдайнын чуаазындан

Хой ажылын сайырадыр деп айтырымны чуаалажым турар болуп чугула хура-дыр бо. Бо хураалды айтыш-кынын күссөдери хамыктык мурунда мында олуржуп турар бистерден, малчылар-дан улуг-биле хамаарым.

Мен колхозунун кара чү-зүгүн хойларын 5 чыл иш-тинде каларып пелдим. 1955 чылда 439 хойдан 462 хура-ганны камгалап ап, 1,6 кг дүк алып турган, 2,1 кг дүктү алдым.

Хойларын эрте оолдажы-кыг ажыктынын ийи чыл иш-

тинде көрүп пелдим. Эдержил-теги күзүн эрте чорударга, хойлар январдан өтөлөп ол-дай бээр болгаш хураганнар-нын дүгү-даа арбын болуп, лараангыда чылда чаш төгү-даа алып боор-дур, а апрель, май айларда орай төртүгөн хураганнар кышкы ууур эки күш кирип шыдабайн баар болгаш хойлар дараанында чылдын күтүгүндө эдержилге-ге кирип, барык ийи чыл болганда төртүр апаар түвө чорду. Моон сонгаар хойжу бүртүгү мону болза чогур.

Колхозтун зоотехник ком-миссиялар-биле калы чүг-лө мал санаарынга өй-лөшкөн а малчыларга ба-рып арга-сүмө бербес, мал чөмөкчирин нормалавас, оон ажылаанын контролынаас, чогуу чүнү кылып турары билимдес болуп турар. Оон ылай МТС директору эш Су-лачев мал ажылынче сагыш салбас, каларчыларга бешин барбас кижи-дир. Оон баар чө-лө трактор бригадалы—ол-ла. Мал ажылын мынчаар көрүп кылым боор.

Мен алдыгы беш чыл пла-нын күссөтүшпашан, бо чылын 365 хойдан 402 хураганны доруктуруп, хой санында 2,2 кг дүктү алып мен.

Моон чаа Кызыл хоорайга областын колхозтарынын болгаш совхозтарынын мурнакчы хойжуларынын чөвүлел хуралы болуп эрткен. Ол хуралга колхозтар даргалары, МТС-тер директорлары болгаш оларнын кол зоотехниктери база киришкен.

Чөвүлел хуралга «Дүк бүдүрерин көвүдөдир болгаш хой ажылын улам ылай сайырадыр талазы-биле областын кол-хозтарынын, совхозтарынын сорулгаларынын дугайында» ажылчы чоннар депутаттарынын Тыва областы Советинин куускомунун даргазы эш Чимба илеткел кылган.

Илеткел талазы-биле он ажыг хойжулар санал берип, бот-тарынын чедикшиктерин, ажыл дуржулгаларын чуаала-

вышаан, моон сонгаар хой ажылын сайырадырынга арга-сү-мелерин солчуп, дүк бүдүрерин көвүдөдир, чаш төлдү менди алып болгаш хой ажылын сайырадыр дугайында боттарынга хүлээлгелерин ап турганнар. Хуралга оон аңгыда СЭП об-комунун секретары эш Резниченко, комсомол обкомунун сек-ретары эш Юмбү, көдөз ажил-айынын Чаданада дуржулага етаниязынын директору эш Кызыл-гол болгаш оон-даа өс-көлөр база санал берген.

Чөвүлел хурал областын хой ажылынын фермаларынын ажылдакчыларынга кыйгырыг үндүргөн. Хуралга көлгөн хойжуларнын иштинден 20 ажыг кишини обкомунун доктаалын өзүгээр өртөнтүг чүүлдер-биле шаңнаан.

Хой ажылында четпестерни узуткаар

Область Советинин куускомунун даргазы
эш А. М. Чимбанын илеткелинден

«Мал ажылынын продуктуларын бүдү-рерин көвүдөдир дугайында» СЭП ТК-нын январь Пленумунун шийтпирлерин күссөтүшпашан, бистин областын колхозча-лары, МТС-тер болгаш совхозтар ажил-дакчылары, тускай эртемнигдери 1955 чылда иштинин малынчыл баш санын өстүрер болгаш мал ажылынын продукту-ларын бүдүрер талазы-биле чамык баш-тайгы түннелдерин көргүсөтүр. 1954 чыл-биле дөңсөөгө 1955 чылда областын колхозтарында дүктүн ишти кыргыла-зы 31 хуу, сүт саалды 60,3 хуу өскөн. Мал ажылынын эйт, сүт, дүк продуктула-рын белеттөөринин болгаш санын алмы-нын күрүнө планын колхозтар хуусаа бе-тинде күссөткен.

Тывага хой ажылы төвүдөн бээр туруп келген болгаш продуктулуг малдын элөөн сайырангай адыры болуп. Бистин областа бедик продуктулуг хойларнын баш санын өстүреринге дөңсөө оларлар, малчын чон-нун хой чылдарда чыны алган дуржула-лары болгаш оон-даа еске эң таарымча-лай байдалар болгаш аргалар бар.

Танды районун «Кызыл, партизан» колхозу нарын дүктүг хойлар чок хире-линде-ле 1955 чылда хой ажылында 400 муң хире ашпа орулганы азы бүтү орул-ганын 40 хууун алган. Ол ышкан Эрэн районун колхозтарынын хой ажылында алган орулгазы нити орулганын база 40 хууу болган.

Ындыг болза-даа областын колхозтары-нын хой кезининг ажалдап черлеринин 100 гектарыга онаажыр хонун баш са-ны болгаш дүк продукцияны кончуг кууу Областы нитиан-биле алгыга 100 гектар черге ортума-биле чүгө 7,4 баш хой болгаш 17 кг дүк онаажыр, ол болза Чөөн Сибиряк өскө районнарында дык кууу болуп турар.

Бо талазы-биле областын мурнакчы болгаш хожуудай колхозтарында илет-келчи мадаз мыныг чижетки көргүсөт. Тес-Хем районун Ленин аттыг колхозу-нун хонун саны Би-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунан 3,2 ка-тап хой хирезинде-ле оон хойдан алып орулгазы «Кызыл тараачын» 3 катал өвөөш. Оон кол чылдагыны Ленин аттыг колхозтун хой ажылында күш-ажылыг шын өвөс организаастаанында. Ында хой кайлаалары чедиксес болганында ара-тарынч мурунда хуу ажалдыг чораш кылып алган бичи кайлааларын ажалдап, бир каларчыга ортума-биле 90 хой онаажыр, а «Кызыл тараачын» колхозта 280 хой онаажыр турар. Моон уламчында чыл-да күш-хүнүн чырыдалы Ленин аттыг колхозта 2 ажыг катал көвүдүр турар.

Малды ажаар, чөмөргө болгаш ка-лар тарлазы-биле дөңсөө ажылдап турар Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг, Кызыл районда Сталин аттыг, Танды районда Ленин аттыг, Улуг-Хем районда «Куп-ажылыг хостугу» колхозтар 1955 чылда хой бүртүгөтүн 2—2,5 кг дүк кыргып ап турда, областын колхозтары ортума-биле чүгө 1,5 кг дүк алган.

Областын колхозтары эртен чылын бир хойдан-на 2,6 кг дүктү алган.

Чамдык мурнакчы хойжуларын алгыга. Танды районун Сталин аттыг колхозунун улуг хойжузу эш Чамбал 666 баш хойдан ортума-биле 2,5 кг дүктү, Кызыл район-нун Сталин аттыг колхозунун хойжузу эш Биче-оол — 2,7 кг дүктү алган. Улуг-Хем районун Ленин аттыг колхозу-нун хойжузу эш Бек-кыс 280 хойдан 304 хураганны, бир хойдан ортума-биле 2,6 кг дүктү, «Элегес» колхозтун хойжузу эш О. Даваа 570 баш ирттерин бирээни-ден ортума-биле 5 кг дүктү алган.

Өскө областарнын колхозтарынын бол-гаш совхозтарынын мурнакчы хойжула-

рынын дуржулгаларын көргө, хойлар-нын эдержилтеги январь, февраль айлар-да организаастары оларнын дүк продукту-луун көвүдөдиринге улуг ажыктыг болуп турар. Бистин кожаасы Алтай крайнын «Рубцовск» совхозунун орден хамналыг хойжузу эш Радеев эрте төртүгөн хура-ганнардан оң келер чылында ортума-биле 6,4 кг дүк ап турда, апрель, май ай-ларда төртүгөн хураганнардан өскө хой-жу 5,39 кг дүк алган. Бистин колхозта-рыныска мону ажылаары чугула.

Хой малдын продуктуун бедилеринге таарымчалыг кайлаалар херек. Бир өвөс кайлаа дашып боор болза, хой энин эр-тир иштеринге, күжү-даа араар, дүгүн-даа чүлө башчыг ааптар болгай. Негеледе өзү-гээр алгыга кыжым төртүр хой бүртүгөтө 2,5—3 дөңсөөгө метр шөл болгаш өй-та-вында чымыг херек.

Оон ылай, калатты эки таарымчыл-ды, негеледе чөмөр-биле хандырып турган, хойларын семис, күштүг кышталыр болза, хойнуу чаш дүгү үнөр болгаш кыжым дүгү эрте хооруд болгай. Бистин байдалы-ныска чымы хойларын хараганниг чер-лерге болгаш шыргай аразында каларып, дык хой дүгү чүлө тыгтырып, чиди-ригге таарымчыл турар. Каларчы бү-рүк мону бедилерининг хөмчөөн алмын чугула.

Олар, ажаар-бойдуз талазы-биле ыла-галар чери чок жога турган-ла Эрэн рай-онун колхозтары бир хойдан 1,6 кг дүк-тү ап турда, Тес-Хем районун колхозта-ры чүгө 1,3 кг дүктү алган. База-ла дөңсөө байдалыг Чөөн-Хемчик районун колхозтары бир хойдан 1,7 кг дүк ап тур-да, Барымы-Хемчик районун колхозтары чүгө 1,2 кг дүк алган. Моон ап көргө, хойжулар, ферма эргелекчилери, тускай эртемнигдер болгаш колхозтар даргалары хой кыргылаанын айттырын бодамча-лы-биле көрүп, дүктүн үчүдүн болгаш кайлааларын эки тургускан черлерге ажылдыг түннел дөңсөө болуп турары ол-дур.

Областын колхозтарында болгаш сов-хозтарында чурттуг бөдүн дүктүг хойла-рын нарын дүктүг кошкарлар-биле хай-нактып, хойларын уксаалыг шынарын сайырадыр ажыг барып организаастыг-маан, өскө черлерден өскөлгөн эки укса-алыг кошкарлар багай ажылаанын тур-лар. Колхозтарынын хой кезинде тарып боозадыр ажыг чыл бүрү кончуг багыт эртип турар. Урелин хойларынч иштинде нарын болгаш чартык нарын дүктүг хой-лар чүгө 2,2 хуу болуп турары эртен чылын чорутууган учтаа илөзөн.

Партия биле чазак моон сонгаар нарын дүктүг хойларын өстүрерин, ылангыя Си-биряк районнарына ону непередирини аргаларын айтты турар.

Мынчанга бистин областа экономи-ка талазы-биле ажыктынын барымдааш, бөдүн дүктүг хойларын нарын болгаш чартык нарын дүктүг болуурларын она-лай көрүп турар. Нарын дүктүг хой ажы-лынын ажыктынын дугайында мындыг чижек бар: нарын дүктүг хойларын ажаан турар «УТКА-нын 25 чымы» совхозтун хойжузу эш Энен-оол эртен чылын бир хойдан-на ортума-биле 4 кг дүктү, 112 рубль орулганы ап турда, бөдүн дүктүг хойлуг Баа-Хемде «Кызыл тул» колхозтун хойжузу эш Сечя чүгө 1,7 кг дүктү, 15,3 рубль азы 7 ажыг катал өвөш орулганы алган.

Колхозтарынын фермаларында хойларын өң болгаш шынар талазы-биле составы

Одарны чөп ажылаары—хой ажылынга чугула базым

Чөөн-Хемчик районун Ленин атты
колхозунун хойжузу эш Х. Пар-оолдун
чуаазындан

Колхозунун хойн ийи чыл иштинде каларып тур мен. 1955 чылда 429 хойдан 444 хураганны менди доруктуруп, бир хойдан ортума-биле 2 кг 240 грамм дүктү алган мен. Ол болза 1954 чылда хой бү-ртүгөндө алган дүктүдөн 340 грамм ажыг болган.

Нитининг каш чүс баш хой малын азырап өстүрер деп улуг үлгээлгени медресеп би-лип, чайгы семиртилгени чо-рудуу, ылангыя малдын амы-дыралында эң берге үе боор кыштын дүгүгүндө хойлар-нын одарын, азырал, ажал-дазын таарымчылдыгына бүтү күжүмү, аргаларымны үндү-рүп турган, мындыг көргү-зүлгөргө болган мен. Кыжым 2 кыштаамын одарларын бе-дүстөргө үзүп, бир бөдүккө каш хонукта каларган, оон бирээнигге шилчип турар мен. Одарларын шырапнас дөңсөө хойларын эртен одажже чап-гыс череп үндүр, а кезжө база олан кинер мен.

Чадан МТС-тин болгаш колхоз баштаар теринин тала-зында малдын шынарын эки-

жидер дөңсөө кылбайн, малчынынга арга-сүмө, дуза-ламчы көргүсөй турар.

1956 чылда бир хойдан 2,3 кг дүктү, төртүр 100 хой бү-ртүгөндө 105 хураганны алы-рын хүлөөн мен. Мынчанга, бөдүмү турар төртүр хойла-рыдан 513 хураганны төрөөн колхозунун байлаанга немей доруктуруп бээр мен.

Нарын дүктүг 1000 хойну өстүрер

Би-Хем районда «Кызыл тараачын»
миллионер колхозтун даргазы
эш Ф. Астафьевтин чуаазындан

Эш Чимба бөдүнү илетке-линге бистин колхозту чижек-ке кирип. Бисте чамдык эки көргүзүлгө бар-даа болза, ол бистин сорулгаанын долуу-биле хандырайн турар деп чугулааа чогур. Мынчаарга 1956—1960 чылдарда дүк кыргылааны 2 катал өстүрер сорулганы салган бис.

1955 чылда колхозтун мал ажылында алган орулгазы-нын 30 хууу хой ажылында кирген. Колхоз чүгө хой дүгүндө каш чүс муң рубль-ди алган. 1953 чыл-биле дөңсөөгө 1955 чылда бисте дүк кыргылааны 2 катал өскөн, азы хой бүдүгөндө ортума-биле 2 кг 200 грамм дүк-тү кыргып алган бис. Чам-дык мурнакчы хойжулар хой бүртүгөндө 2 кг 500 грамм дүктү ап турарын көргө, нити хойдан дүк кыргыла-зын мынчаар бедик болу-рунун аргалары бисте бар-дыр.

Эртен чылын бистин кол-хоз күрүнөгө дүк дузаагаш, 2 автомашинаны, элөөн хой кидис кириптерин ап, оларын бир дугаарында хойжуларга берген.

Бистин ховус каракуль дүктүг кошкарларыны бар.

уксаалыг дүктөн ангыда каракуль хураган кештерин сатканында база орулга ап турар бис. 1956 чылда хой дүгүндө кирер орулганы 500 муң рубль чедирин болгаш нарын дүктүг 1000 хире хой-ну өстүрерин планнаан бис. Мынчанга, бар турар кара-куль уксааны моон сонгаар улам өстүрери-биле чөргөш-тир нарын дүктүг хой ажы-лын база сайырадыр бис. Алтай крайдан алган нарын дүктүг кошкарларыны бар.

Дүктүн шынарын бедидер

Улуг-Хем районун Киров атты
колхозунун хойжузу
эш Т. Кулан-Каранын чуаазындан

Колхозунга киргенимден сонгаар 8 чыл иштинде хой кадарып, бо аразында каш муң хойну нитининг малын-га немей азырап бердим.

1955 чылда 370 хойну хураганни бүрүн камгалап алдым. Мез хойларымнын составы каракуль уксааже шилчөө. 36 каракульду кез-жин эртен чылын күрүнөгө кириген. 1954 чылда хой ажылында бедик көргүзүлгөргө болгашы-биле Бүтү-эви-ледин көдөз ажил-айыг дөңсөөгө кирип, алдын ме-далы-биле шаңнаткан мен.

Бодумун каларып турар хойларымнын эйткар, дүктүг болуру дөңсөө чыын каш черге чайлаалар көжүп, хойларын ортумактан өрт семиртин ап турар мен. Кыштын берге байдалында хойну хуу ажы-рар дие, чылын оларын се-миртир херек. Бир өвөс хойла-рын чылын семиртпейн, кы-жым көп чөжө-даа хөмчөг ал-за, кончуг берге, бети дөңсө-лө хойну дүгү өвөөжөр дөң-дөргө практикадан көрүп кел-дим.

Бодумга онаашкан дүк пла-нын күссөдүг келген мен. Мынчаарга дүк кыргылаанын учулу четче кылбас, хойларын дүктүн түннелдин эскэл эргелекчилик иштинде, ча-пым бир-азай көөр болза чо-гуур.

ылай дүктүн шынарын бедидер дөңсөө зоотехниктер кан-дыг-даа хөмчөг албас, хойлар-ны өдөк, довурак кырынга кыргылар, кончуг булан-шап болуп турарында дүктүн чилдирин улуг, шынары куу-ларын чылын семиртпейн, кы-жым көп чөжө-даа хөмчөг ал-за, кончуг берге, бети дөңсө-лө хойну дүгү өвөөжөр дөң-дөргө практикадан көрүп кел-дим.

Алдыгы беш чыл планынын бирги чымы—1956 чылдын улуг сорулгаларын күссөдүг, бир хойдан 2,5 кг дүктү ап, төртүр 100 хой бүртүгөндө 115 хураганны доруктуруп алмынын хүлөөнүм.

Хойжуларнын чөвүлел хуралынын киржикчилери

М. Шаратай

Өвүр районун «Ком-мунизмче орук» колхозунун хойжузу, 1955 чылда 215 хойдан 225 хураганны, бир хойдан 1,6 кг дүк алган.

Т. Ылдыра

Чаа-Хөл районун Сталин аттыг колхозунун хойжузу, 1955 чылда 177 хойдан 231 хураганны, бир хойдан 1,6 кг дүк алган.

М. Эрс

Эрэн районун «Кызыл сыйдыс» колхозунун хойжузу, 1955 чылда 203 хойдан 214 хураганны, хой бүртүгөндө 1 кг 750 грамм дүктү алган.

М. Сүгезжик

Сүт-Хөл районун Кали-нин аттыг колхозунун хойжузу, 1955 чылда 276 хойдан 339 хураганны, хой бүртүгөндө 2,1 кг дүк алган.

Н. Сезен

Тес-Хем районун Сталин аттыг колхозунун хойжузу, 1955 чылда 367 хойдан 377 хураганны, хой бүртүгөндө 1,7 кг дүк алган.

